

Prof.dr. Frank N. Pieke

Antropologie en de Chinese eeuw

Universiteit Leiden

Antropologie en de Chinese eeuw

Oratie uitgesproken door

Prof.dr. Frank N. Pieke

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar op het gebied van

Modern China Studies

aan de Universiteit Leiden

op vrijdag 2 maart 2012

Universiteit Leiden

Mijnheer de Rector Magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,

Maurice Freedman was in de jaren zestig de grondlegger van de moderne antropologie van China. Hij kwam uiteindelijk in Oxford terecht, maar in tegenstelling tot mij slaagde hij er helaas niet in op tijd en zonder kleerscheuren terug te keren naar waar hij echt thuishoorde.

Op de kop af vijftig jaar geleden voorspelde Freedman de komst van wat hij een “Chinees stadium in de sociale antropologie” noemde.¹ Nu groeide en ontwikkelde de antropologie van China zich in de daaropvolgende decennia zeker, maar we kunnen maar pas sinds heel kort zeggen dat de China antropologie Freedmans belofte waar begint te maken. Ik zou echter willen beweren dat dit waarschijnlijk meer te maken heeft met de opkomst van China zelf als wereldmacht dan met de inspanningen en prestaties van China antropologen. Plotseling moeten antropologen, net als andere sociale wetenschappers trouwens, aan de slag met een samenleving buiten de westerse wereld die zelfbewust en vol zelfvertrouwen een centrale plaats op het wereldtoneel opeist. Hierdoor heeft de antropologie van China eigenlijk bijna toevallig een unieke kans gekregen om een blijvende bijdrage aan het vakgebied van de sociale en culturele antropologie te leveren.

In zijn lezing van 1962 waaraan ik zo-even refereerde, sprak Freedman over een nieuwe China antropologie die actief betrokken zou zijn met de complexiteit van de Chinese samenleving en beschaving. Wat er echter gebeurde was precies het tegenovergestelde, en daarom is de “Chinees fase” in de antropologie er nooit van gekomen. Omdat het onmogelijk was veldwerk te doen in wat toen meestal “communistisch China” werd genoemd, werkten de nieuwe lichten China antropologen na Freedman bijna uitsluitend in Taiwan, Hongkong en onder etnische Chinezen in Zuidoost-Azië en elders. De cultuur waar de nieuwe China antropologen in de jaren zestig en zeventig het over hadden, was dan ook een goeddeels kunstmatig geconstrueerd “China”; dunne plakjes verwantschap,

familiestructuren, man-vrouw verhoudingen, marktstructuren, religie en etniciteit die zorgvuldig afgesneden werden van heel complexe en zich snel ontwikkelende Chinese samenlevingen buiten China zelf. Er werd inderdaad steeds meer China antropologie gedaan, maar het was uitermate onduidelijk over welke maatschappij dit nu eigenlijk ging.

De start van de Chinese fase in de antropologie heeft daarom moeten wachten totdat China in 1979 haar grenzen open stelde voor veldwerkers. In de jaren tachtig was het doen van zulk veldwerk nog uitermate moeizaam, zoals ikzelf in 1988 en 1989 aan den lijve ondervond toen ik mijn PhD onderzoek in Beijing deed. Pas in de jaren negentig en tweeduizend werd het steeds makkelijker veldwerk in China te regelen. Veel buitenlandse antropologen hebben inmiddels uitgebreide contacten in een of meer veldwerkgebieden, bij de overheid en onder Chinese sociale wetenschappers opgebouwd. China is uitgegroeid tot een etnografisch hoofdveld dat zichzelf respecterende antropologieafdelingen zich steeds moeilijker kunnen veroorloven om te negeren. Desondanks hebben China antropologen slechts zeer geleidelijk meer invloed gekregen op hun antropologische collega's die zich niet in China specialiseren. Pas in de laatste tien jaar kunnen we artikelen over China min of meer regelmatig aantreffen in algemene antropologische tijdschriften. De China antropologie zelf vertoont ook nog steeds duidelijke tekenen van onvolwassenheid, vooral in een aarzeling expliciet in te gaan op vragen van een meer algemene strekking in plaats van vragen die specifiek betrekking hebben op China. Een dergelijke disciplinaire inbedding van China is al veel meer uitgesproken in veel andere sociale wetenschappen, zoals economie, politieke wetenschappen en sociologie, disciplines die ironisch genoeg door antropologen routinematig worden beschuldigd van westers ethnocentrisme.

Net als China zelf bevindt de antropologie van China in het begin van het tweede decennium van de eenentwintigste eeuw zich nog steeds ergens tussen de status van etnografische supermacht en een afgesloten en naar binnen gericht ethnogra-

fisch veld. Toch is het onwaarschijnlijk dat dit nog veel langer zal duren, en er zijn al duidelijke tekenen van een grotere volwassenheid te bespeuren. Naast het steeds grotere aantal onderzoekers en publicaties, wendden ook steeds meer antropologen die in een andere regio gespecialiseerd zijn zich tot China voor hun volgende project of studiereis. China antropologen zelf zijn, zij het vaak nog wat schoorvoetend, ook steeds meer geneigd de bredere implicaties van hun werk te verkennen.

Het lijkt er dus op dat deze eeuw, ook binnen de antropologie, inderdaad er een van China wordt. Maar wat zal dat dan precies inhouden?

Nieuwe richtingen van onderzoek

Traditioneel gesproken is de plaats van de antropologie in de taakverdeling tussen de sociale wetenschappen die van de studie van mensen en plaatsen buiten de moderne westerse wereld. Dit is natuurlijk allang door de feiten achterhaald, en het is bijna een gemeenplaats om te zeggen dat de tegenstelling tussen traditie en moderniteit een valse is. Marshall Sahlins, een van de meest vooraanstaande antropologen in de Verenigde Staten, heeft bijvoorbeeld laten zien hoe traditionele culturen die schijnbaar aan de rand van uitsterven staan, de kansen die modernisering en globalisering hun bieden vaak met beide handen aangrijpen. Zij worden hiermee echter niet eenvoudigweg modern, maar gebruiken modern toerisme, werkgelegenheid of toegang tot markten om, zoals Sahlins het noemt, “op geld te jagen” en daarmee hun traditionele cultuur te versterken.²

Ook China antropologen hebben zich met dit fenomeen bezig gehouden. In mijn eigen onderzoek naar Chinese emigratie heb ik bijvoorbeeld ruimschoots de gelegenheid gehad om te zien hoe de groei van transnationale gemeenschappen voortrokken is met het streven om zowel modern te worden als tradities te behouden. In de provincie Fujian, het gebied in Zuidoost-China waar veel recente Chinese immigranten in Europa vandaan komen, doet het vaakgehoorde woord “slange-

kop”, gebruikt voor commerciële emigratieagenten, geen recht aan hoezeer emigratie een onderdeel is van de lokale cultuur en traditie. In sommige dorpen is internationale migratie een meer dan honderd jaar oude herinnerde traditie, een culturele bron waar de huidige generatie uit put om hun eigen internationale migratie vorm te geven. Maar ik vond daar ook dat het begin en het voortbestaan van migratiestromen niet louter lokaal of zelfs transnationaal kan worden begrepen. De plaatselijke overheid en zelfs moderne financiële instellingen zijn ook zeer actief “op jacht naar geld”. In een bepaalde gemeente in Fujian steeg internationale emigratie in de jaren negentig plotseling. Het bleek dat de plaatselijke overheid emigratie tot de sleutel voor moderniteit en welvaart had gebombardeerd. Die overheid had een migratiegarantiefonds opgezet dat leningen gaf aan potentiële migranten om hun reis naar het buitenland te financieren. Geld voor het fonds werd verstrekt door het gemeentelijk Internationaal Economisch en Handelskantoor, de Landbouwbank en de Afdeling Financiën. Meer recentelijk werd het lokale banken zelfs toegestaan rechtstreeks aan migranten te lenen in plaats van via dit gemeentelijke fonds.

Antropologen beperken zich dus allang niet meer tot traditie. Toch is er een belangrijke erfenis achtergebleven. Antropologen begrijpen nog steeds heel goed hoe weinig vanzelfsprekend modernisering vaak kan zijn. Hiermee staan antropologen vaak veel dichter bij de geesteswetenschappen dan de sociale wetenschappen. Voor ons is moderniteit allesbehalve monolithisch, onvermijdelijk, of zelfs tegengesteld aan traditie, en dit is iets dat we in het oog houden zelf tijdens onderzoek naar de meest ostentatief moderne instellingen of verschijnselen.

Stambomen, moderniteit en de lokalisatie van de staat

Tijdens de bestudering van geschreven en vaak gedrukte stambomen - of genealogieën - op het platteland van China in 1999 en 2000³, ontdekte ik dat in deze genealogieën verhalen die vertellen over de nationale eenheid en modernisering van China prominent aanwezig zijn. Zowel in het eigenlijke werk van het verzamelen van informatie over afstamming en verwantschap

tijdens het samenstellen van genealogieën, als de inhoud van het eindproduct zelf plaatsen het leven van elke individuele Chinees in een groter historisch, pan-Chinees verband. De verhalen in de genealogieën spreken over migrerende voorouders en zich verspreidende afstammelingen. Die verhalen zijn op hun beurt weer stevig verankerd in het veel grotere verhaal van een verenigend China dat zich onverbiddelijk blijft uitbreiden door migratie en verovering. Met andere woorden, genealogieën spreken altijd over de lokale wortels van een groep verwanten in de taal van hun uiteindelijke oorsprong elders. Mijn stelling is dat deze Chinese “genealogische mentaliteit” essentieel is voor ons begrip van eenheid in verscheidenheid van de Chinese cultuur, maatschappij en politiek. De genealogische mentaliteit leest het verleden in het heden en het heden in het verleden, en is zowel in staat alsmaar meer onderscheid tussen verschillende groepen aan te brengen, als verschillende groepen in vaak ver van elkaar gelegen gebieden te verenigen. Dit betekent dat een Chinees om ergens te behoren eerst moet bewijzen uiteindelijk elders vandaan te komen.

Het lijkt erop dat de Chinese Communistische Partij en staat eindelijk de les zijn begonnen te leren die door het keizerrijk al zolang met succes was toegepast. Traditionele cultuur, zoals het bijhouden van stambomen, stond vele jaren lang haaks op de missie van de communisten, en voor hen de nationalisten, om China modern te maken. Een centrale component daarin was het versterken van de directe greep van de staat over de maatschappij. De genealogische mentaliteit kan echter helpen deze vaak verstikkende greep van de overheid wat te verzachten en meer te verweven met de lokale samenleving, en is daarmee een waardevolle aanvulling voor meer conventionele maatregelen die hetzelfde doel hebben, zoals het houden van lokale verkiezingen voor dorpleiders. Tijdens mijn veldwerk zag ik dat lokale communistische leiders actief betrokken waren bij het samenstellen van genealogieën en dat ze hiermee aan de plaatselijke bevolking konden tonen betrokken te zijn bij de maatschappij die ze moesten besturen. Dat de overheid der-

gelijke praktijken steeds meer toelaat, is dan ook in het belang van die overheid zelf. In dit verband kan ook worden gesteld dat lokale leiders hiermee weer een beetje beginnen te lijken op de beroemde *gentry* in het keizerrijk, wat op termijn verregaande implicaties zou kunnen hebben voor de manier waarop de Communistische Partij haar macht bestendigt.

De Chinese bureaucratie als raamwerk

In mijn meer recente onderzoek naar communistische partij-scholen heb ik deze ideeën verder proberen te toetsen en ontwikkelen.⁴ Voor leidende bestuurders in een bepaald gebied of organisatie is het lokale comité van de Communistische Partij het brandpunt van een gemeenschap van leiders, of kaders zoals ze in China worden genoemd. Kaders worden gerekruteerd in het gebied zelf waar ze werken. Voor hen is het werken voor de overheid en de partij daarom onlosmakelijk verbonden met dienstverlening aan hun geboorteplaats. Kaders in een gebied werken en wonen ook vaak samen met de andere kaders van dezelfde plaats. Vanuit het perspectief van kaders zijn de partij en de overheid dus geen anonieme instellingen, maar zijn ze een gemeenschap van collega's van ongeveer gelijke rang. Deze gemeenschap en het gebied dat ze bestuurt, zijn echter ingebed in een groter gebied en gemeenschap van kaders op een hoger bureaucratisch niveau: deelgemeenten maken deel uit van een gemeente, gemeenten zijn een onderdeel van een prefectuur, en prefecturen maken weer deel uit van een provincie. Ambitieuze lokale kaders hopen en verwachten natuurlijk dat ze op een dag promotie zullen krijgen. Als dat gebeurt, worden ze lid van een nieuwe gemeenschap van kaders op een hoger bureaucratisch niveau. Maar ze verlaten het oorspronkelijke gebied en gemeenschap van kaders waartoe ze behoorden niet werkelijk, omdat dat oorspronkelijke gebied simpelweg een klein deel is van het nieuwe gebied waarin ze nu gaan werken. Kaders die succesvol carrière maken, blijven dus lokale bestuurders, maar zij zien het gebied waar ze toe behoren en waar ze werken als het ware steeds groter worden: eerst een gemeente, dan een prefectuur en uiteindelijk een hele provincie.

Op praktisch niveau vanuit de optiek van de mensen die erbinnen werken, is de Chinese bureaucratie dus niet zozeer eenvoudigweg een verticaal gelaagde organisatie, maar lijkt het meer op een Russisch poppetje reeks van steeds grotere, elkaar omvattende gemeenschappen van bestuurders. Op deze manier houdt de Communistische Partij de loyaliteiten van haar bestuurlijk personeel in evenwicht tussen hun betrokkenheid bij het gebied waar ze toe behoren en hun trouw aan de landelijke organisatie van de partij en staat.

Tijdens mijn veldwerk binnen lokale partij scholen in Yunnan in het zuidwesten van China kon dit uitstekend observeren. Kaders op een dergelijke school zijn afkomstig uit het gebied waar de school toe behoort. Voor deze student-kaders helpt hun verblijf op de partij school niet alleen om hun persoonlijke relaties met andere kaders van hun eigen omgeving te verbreden en te versterken, maar ook en vooral om kaders uit andere gebieden die ook onder de bevoegdheid van deze school vallen te leren kennen. Op deze manier helpt een studieverblijf op de partij school met het opbouwen van een breed scala van de informele contacten die zo vaak als smeermiddel en lijm van het Chinese bestuurlijke apparaat fungeren. Cruciaal hierbij is dat deze banden, dankzij het verblijf op de partij school, niet meer beperkt zijn tot het oorspronkelijke gebied van herkomst van de betreffende kaders, maar zich uitstrekken over een veel groter gebied gedefinieerd door een hoger niveau van de bureaucratie hiërarchie. Voor de kaders zelf helpt training op een partij school op deze manier niet alleen met hun huidige baan, maar ook met banen en de carrière in de toekomst. Vanuit de optiek van de partij organisatie helpen partij scholen de hiërarchisch in elkaar grijpende lokale gemeenschappen van kaders te versterken die de ruggengraat van het Chinese bestuurlijke systeem vormen.

Antropologie is een discipline die bij uitstek is toegerust om dit soort processen en informele structuren binnen moderne staatsorganisaties te begrijpen. Voor antropologen zijn dit geen traditionele afwijkingen of overblijfsels, maar aanpassingen die

niet zullen of hoeven te verdwijnen met het voortschrijden van modernisering. Hierbij kan de antropologie niet alleen een bijdrage leveren aan China studies, maar ook aan andere disciplines, zoals de politieke wetenschap en de politieke geschiedenis. Mijn Leidse collega André Gerrits en ik bereiden momenteel een vergelijkend project voor over de toekomst van autoritair bewind in Rusland en China. Het heeft volgens ons op zich weinig zin naar dictatoriale of autoritaire landen te kijken in de hoop aan te kunnen geven hoe zij omgevormd kunnen worden tot volwaardige democratieën, bijvoorbeeld door de groei van een kapitalistische markteconomie, de opkomst van de middenklasse en het maatschappelijk middenveld, of het houden van formele verkiezingen en de toegenomen autonomie van al of niet gekozen parlementen. Hiernaar kijken kan geruststellend zijn voor diegenen die denken dat de democratie de enige aanvaardbare manier van modern politiek leven is, maar ze zeggen ons weinig over wat er eigenlijk gebeurt in een land als China.

In het hedendaagse China vertellen noch het woord dictatuur noch democratie wat er eigenlijk gaande is. De Chinese Communistische Partij is geobsedeerd door sociale stabiliteit en wat zij zelf “sociaal beheer” is gaan noemen. Dit laatste betekent dat de partij van mening is dat de maatschappij volledig maakbaar is. De partij vindt hierbij dat het haar taak is een nieuwe, welvarende en harmonieuze Chinese maatschappij op te bouwen. Onderdrukking, censuur en geweld spelen hierin slechts een kleine - hoewel zeker niet te onderschatten - rol. Het opbouwen van de rechtsstaat, het versterken van lokale gemeenschappen en het maatschappelijke middenveld, sociale zekerheid en rechtvaardigheid zijn de essentiële ingrediënten van een corporatistische strategie om het bewind van de Communistische Partij toe te rusten voor de uitdagingen van een zich snel ontwikkelende kapitalistische economie en samenleving. De echt belangrijke vraag die we hierbij dus moeten stellen is niet of China al of niet democratisch kan worden en of het regime mensenrechten schendt. Veel belangrijker is het ons af te vragen of het de partij ook daadwerkelijk zal lukken haar bloede-

loze blauwdruk voor een gelukkige, welvarende en volgzame samenleving aan de bevolking op te leggen en te realiseren.

Om dit te begrijpen, is nauwgezet onderzoek naar de aard van politiek en bestuur van autoritaire landen zoals China nodig. Autoritaire regimes blijven evolueren, moderniseren en diversifiëren. Hierbij zetten ze een steeds breder scala van bestuurlijke technieken in. Sommige hiervan zijn geleend uit westerse democratieën, terwijl andere ontwikkelingen van eigen bodem zijn. Antropologisch veldonderzoek naar de dagelijkse realiteit van bestuur door partij en staat, zoals mijn eigen werk binnen partijsscholen, kan een cruciale bijdrage leveren aan het begrijpen hoe en waarom autoritaire regimes overleven en zich zelfs versterken.

Chinese globalisering

Maar de belofte van de antropologie van China is natuurlijk veel meer dan een manier van kijken naar de staat. Twintig jaar geleden betoogde Michael Herzfeld dat het gebied rond de Middellandse Zee niet goed paste binnen de discipline van de antropologie, omdat haar geschiedenis en locatie schrijlings zaten op de kloof tussen het westen en het oosten en het moderne en het traditionele. Ik zou willen poneren dat China op dit moment eenzelfde tegenstrijdige positie inneemt, maar dan nog veel geprononceerder. Dit komt niet alleen door de unieke snelheid en diepgang van de modernisering daar, maar ook omdat in China modernisering niet gezien wordt als slechts een inhaalslag, maar in de eerste plaats als een herstel van China's achttiende-eeuwse positie als de rijkste en meest beschaafde plaats ter wereld.

Net als van het Middellandse Zeegebied, was het beeld van China in het Westen merkwaardig gespleten: aan de ene kant een grote beschaving en het centrum van de wereld, aan de andere kant arm, onderdrukt en, onder de Communistische Partij, geïsoleerd van de rest van de wereld. Hierdoor bleef China voor een lange tijd vreemd genoeg ook voor de antropologie nauwelijks relevant. In de Middellandse Zee lijkt dit probleem

te zijn “opgelost”, om het zo maar even te zeggen, door de splitting tussen een steeds Europees Noorden en een Afrikaans en Midden-Oosters Zuiden. China is daarentegen een centrale macht op wereldniveau geworden en vormt hiermee ook een geheel nieuwe uitdaging voor de antropologie.

Na de opkomst van Japan in de vorige eeuw, is China het eerste land dat de overstap maakt van simpelweg een deel van de niet-westerse periferie van het wereldsysteem naar een supermacht en kern van een eigen mondiaal systeem van politieke, strategische, economische, religieuze en culturele dominantie. Voor antropologen betekent dit dat ze manieren zullen moeten vinden om te denken en te schrijven over een maatschappij die veel meer is dan alleen maar een andere cultuur. Als wereldmacht is China niet alleen bezig haar eigen traditionele plaats in de wereld te herstellen onafhankelijk van westerse ideeën over moderniteit en beschaving. China aarzelt ook steeds minder om haar eigen beschaving en moderniteit naar andere landen over te brengen. Antropologen van China zullen dan ook in de gelegenheid zijn etnografische getuigen te zijn van wereldwijde processen van overheersing, uitbreiding en uitbuiting, en nu eens niet vanuit het perspectief van de onderdrukten en onderworpenen der aarde, maar vanuit het gezichtspunt van een nieuw opkomend machtscentrum.

Een dergelijk wereldwijd perspectief heeft nogal wat implicaties voor de antropologie van China. We kunnen ons niet langer veroorloven om te praten over zaken en plaatsen alleen in China. Etnografieën over Chinese zaken zullen, zoals Arjun Appadurai het noemde, “ontworteld” moeten worden.⁵ “China” begint of eindigt niet meer aan de grenzen van het land. China antropologie zal de sporen van Chinese mensen, Chinese macht en Chinese cultuur over de hele wereld moeten volgen.

Maar er komt meer kijken bij een dergelijke benadering. De nieuwe China antropologie moet ook de geconstrueerde aard van de eenheid genaamd China kunnen en willen ontmaskeren. We moeten onderzoeken hoe “China”, of onderdelen

daarvan, worden opgebouwd in verschillende arena's en onder verschillende omstandigheden over de hele wereld. De uitdaging is hierbij om een balans te vinden tussen een beeld van China dat aan de ene kant deel uitmaakt van en verweven is met een wereld die nog steeds gedomineerd wordt door het Westen, maar aan de andere kant haar eigenheid en autonomie steeds verder versterkt.

Dit proces heb ik "Chinese globalisering" genoemd en het omvat veel meer dan alleen de transnationale stromen van goederen, geld, ideeën en mensen. Chinese instellingen - de staat, bedrijven, banken, verenigingen, religieuze organisaties, criminele bendes en ga zo maar door - zijn tegenwoordig diep verweven met de wereld buiten China op een manier die nog maar een paar jaar geleden ondenkbaar zou zijn geweest. Met andere woorden, als de nieuwe China antropologie een drijvende kracht in de antropologie van de eenentwintigste eeuw wil zijn, zal ze precies het tegenovergestelde moeten doen van wat de (her)uitvinders van het veld vijftig jaar geleden deden. Onze voorgangers probeerden om de essentie van een onge-repte Chinese cultuur uit het platteland van Taiwan en Hongkong te distilleren. Wij moeten ons daarentegen richten op wat Ulf Hannerz globale en lokale creoliseringprocessen heeft genoemd,⁶ waarin de Chinese cultuur hard op weg is een van de hoofdingrediënten te worden.

Er zijn vele manieren waarop dit kan worden gedaan. Recent etnografisch werk over transnationale Chinese religieuze organisaties, Chinese investeringszones in Zuidoost-Azië of Afrika, de lokale aanpassing en marketing van in China vervaardigde goederen, of de wereldwijde verspreiding van traditionele Chinese geneeskunst zijn maar een paar voorbeelden van antropologisch werk over China binnen en buiten de grenzen van China zelf.

Een kleine illustratie uit mijn eigen werk is de internationalisering van de opleiding en training van bestuurders van de Chinese Communistische Partij. Dergelijke kadertraining heeft

altijd al een aanzienlijke mobiliteit ingehouden. Zowel studenten als docenten reizen vaak van heinde en verre naar scholen, universiteiten, academies en andere instellingen over het hele land en zelfs en steeds meer in het buitenland. Het idee achter al dit gereis is dat betere en modernere kennis hiërarchisch en ruimtelijk verdeeld is. Deze hiërarchie strekt zich ook expliciet uit tot de ontwikkelde landen, met de Verenigde Staten natuurlijk bovenaan. Het volgen van buitenlandse opleidingen en studiereizen wordt vergemakkelijkt door het enthousiasme van internationale organisaties, buitenlandse regeringen en buitenlandse universiteiten. Zij zien deze programma's als een kans om invloed uit te oefenen op de modernisering van de regering van China en om waardevolle contacten op te bouwen met de nieuwe generatie Chinese leiders van de overheid en de Communistische Partij.

De bloeiende industrie van kaderopleidingen en studiereizen is mogelijk geworden zowel door de nieuwe rijkdom van China en de financiële ruimte van de Chinese overheid, als door meer algemene oorzaken van globalisering, zoals de lage prijs van vliegtickets, telecommunicatie en internet. Nationale en internationale studiereizen en trainingsprogramma's putten ook uit China's al lang bestaande bestuurlijke cultuur, zoals het opzetten en bestuderen van model-voorbeelden van geavanceerd beleid. Tijdens de Maoïstische periode werden model-voorbeelden, zoals het beroemde dorp Dazhai, trouw bezocht door delegaties uit het hele land, waarna het de bedoeling was het beroemde voorbeeld bij terugkeer thuis na te volgen. Internationale en nationale studieprogramma's voor kaders kunnen gezien worden als een geglobaliseerde voorzetting van deze traditie. Het resultaat van dit aspect van de Chinese globalisering is, wellicht tegen de verwachting in, niet een verzwakking van de Communistische Partij, maar juist een modernisering en versterking van het communistische bestuur. Tegenwoordig nemen grote aantallen Chinese kaders regelmatig deel aan bedevaartachtige reizen in binnen- en buitenland. Zij bezoeken de heilige plaatsen van de Chinese revolutie, de hervormingen en het wereldkapitalistische systeem, zoals Jinggangshan,

Yan'an, Shenzhen, Shanghai, Oxford en Harvard Universiteit. Dit versterkt ook het geloof dat China's nieuwe bestuur en beschaving worden voortgebracht door zowel economisch succes als selectieve blootstelling aan westerse, progressieve praktijken. Nog belangrijker is het feit dat door deze reizen de overtuiging wordt bevestigd dat moderniteit ongelijk in China en de wereld is verdeeld. Bovendien wordt betere of hogere moderniteit niet thuis, maar altijd ergens anders gezocht en gevonden, waarna het bestudeerd, nagevolgd en uiteindelijk natuurlijk overtroffen moet worden.

Migratie en het nieuwe proletariaat

Ik heb Chinese globalisering vooral ook bestudeerd door voort te bouwen op mijn eerdere werk over overzeese Chinese migrantengemeenschappen in Nederland en elders in Europa, waarmee ik als doctoraal student in Amsterdam in 1981 begon. Met een aantal collega's, zoals Xiang Biao, Pál Nyíri en Mette Thunø, heb ik gekeken naar de groei van transnationale gemeenschappen, de professionele "productie" van emigranten in steden en dorpen in heel China, en de perverse logica van de wapenwedloop tussen professionele Chinese migratiespecialisten en hun tegenpolen, professionele douanediens- ten en de politie.⁷ Kort voordat ik terug naar Nederland kwam, heb ik ook onderzocht hoe in de afgelopen jaren Chinese migranten in Groot-Brittannië zich niet langer meer beperken tot de traditionele Chinese horeca, en werk zijn gaan zoeken in wat ik het "neo-proletarische" segment van de arbeidsmarkt heb genoemd, waar ze concurreren met andere, meest illegale immigranten uit Azië, Latijns-Amerika, Afrika en Oost-Europa. Dit nieuwe proletariaat van illegale Chinezen werkt vaak ten hemel schreiende omstandigheden in de landbouw, de vlees- en visverwerking, de bouw, de schoonmaak, de kledingindustrie en in de prostitutie zonder enige zekerheid en voor vaak schrikbarende lage lonen.⁸ Zonder het nieuwe proletariaat zouden een groot aantal diensten en goederen of veel duurder zijn of direct uit lage lonenlanden zoals China geïmporteerd moeten worden. Deze realiteit wordt steeds weer over het hoofd gezien in debatten over immigratiebeleid. Het probleem

van immigratie is niet zozeer immigratie zelf, maar vooral de manier waarop in West-Europa en Noord-Amerika de arbeidsmarkt gestructureerd en geregeld is. Onze economieën kunnen al lang niet meer zonder de goedkope arbeid van immigranten die naar believen aangenomen of ontslagen kunnen worden en die buiten de bescherming van onze rechts- en verzorgingsstaat staan. Het is deze negentiende-eeuwse uitbuiting van illegale arbeiders dat het probleem is, en niet het feit dat ze al dan niet illegaal hier verblijven. Zolang deze aard van het probleem niet wordt onderkend, blijft elk debat, Twitterbericht en beleidsvoorstel over immigratie slechts een exercitie in demagogie, hypocrisie en zelfbedrog.

China als immigrantenland

Nu hebben we in Europa natuurlijk zeker geen monopolie op dit soort dingen. Ook in vele Aziatische landen waart het spook van de hongerige immigrant rond, belust op de vleespotten van de welvaart die ook die landen nu te bieden hebben. En ondanks alle angst die er in Europa en Amerika bestaat voor de dreiging van ongeremde immigratie uit China, lijkt ook daar het tij al te keren.

Om dit beter te begrijpen ben ik op dit moment bezig met onderzoek naar China als een land van internationale immigratie.⁹ Dit project brengt de twee gebieden waar ik mij in specialiseer bij elkaar, namelijk de samenleving en het bestuur van China en internationale migratie. China's rijkdom en de wereldwijde aandacht daarvoor werken als een magneet op buitenlanders, en steeds meer van hen vestigen zich voor langere tijd in het land. Deze immigranten zijn zeker niet alleen naar China terugkerende emigranten en komen ook zeker niet alleen uit de armere omringende landen in Oost-, Zuidoost- en Centraal-Azië. Veel van de nieuwe immigranten in China komen uit regio's die men op eerste gezicht niet zou verwachten, zoals Afrika, het Midden-Oosten en Zuid-Azië, en uit welvarende landen in Oost-Azië, Europa, Noord-Amerika en Oceanië.

Het project richt zich op de mobiliteitspatronen en gemeenschapsvorming onder deze allochtone groepen en de beleidsvorming van de Chinese overheid op dit voor haar onbekende terrein. Op de korte tot middellange termijn is de opkomst van China als een belangrijk immigratieland vooral gebaseerd op verdere economische groei. Op langere termijn zullen demografische factoren minstens zo belangrijk zijn. De vergrijzing van de bevolking zal in China veel extremer zijn dan in het Westen, Japan of Korea. Dit heeft natuurlijk alles te maken met het geboortebeperkingsbeleid in China, waardoor er in de komende twintig jaar een steeds ernstiger tekort zal ontstaan aan jongere volwassenen die het geld zullen moeten verdienen om voor een steeds groter aantal ouderen te zorgen.

Economische groei en demografische tendensen zullen samen leiden tot een toenemend tekort aan arbeid. Nog meer dan nu al het geval is, zal over twintig jaar het gezicht van China volledig bepaald worden door haar steden in plaats van door het platteland, en zal de economie voor haar verdere groei niet meer kunnen rekenen op een onbegrensd reservoir van arbeidsmigranten van het platteland. Daarbij komt nog dat er vooral onder de jongere generaties significant meer mannen dan vrouwen zijn. Dit zou ten dele de onderhandelingspositie van vrouwen op de arbeidsmarkt ten goede kunnen komen, maar zal ook - en vooral - de vraag naar vrouwen als echtgenotes, maitresses of prostituees versterken. Dit zal hoogstwaarschijnlijk op zijn beurt de al levendige internationale migratie en mensenhandel van vrouwen nog verder voeden.

China heeft momenteel een geschatte buitenlandse bevolking van tussen de één en twee miljoen mensen. Met de snelle toename van het aantal en de diversiteit van immigranten, wordt China nu al geconfronteerd met de vorming van meer permanente immigrantengemeenschappen. Naar mijn overtuiging zal dit ingrijpende gevolgen hebben voor het soort land dat China over tien of twintig jaar zal zijn. Buitenlanders stellen deels specifieke eisen aan huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg en dergelijke. Immigranten hebben ook een directe invloed op

de bredere sociale, culturele en religieuze diversiteit in China, en zullen daardoor een steeds belangrijker factor worden in de relaties tussen de vele etnische groepen en godsdiensten in het land. Immigratie is ook een belangrijke factor in China's grensgebieden. Regionaal gezien is China uitgegroeid tot het centrum van Centraal-, Oost- en Zuidoost-Azië waar handel, investeringen en mobiliteit over de grens cruciale elementen zijn in China's rol en bemoeienis met haar buurlanden.

Deze ontwikkelingen beginnen nu al ingrijpende gevolgen te hebben voor het hedendaagse China, als een cultuur, een natie, een staatsbestel en een samenleving. Hoe lang zal het duren voordat het al minstens dertig jaar bestaande diversiteitsbeleid ten aanzien van overzeese Chinezen, nationale minderheden of religies op de helling zal worden gezet? Zal China, als een nieuw centrum van de wereld, er beter in slagen dan bijvoorbeeld Nederland de gemakkelijke verleidingen van ingebeelde autochtone homogeniteit, immigratiefobie en agressief nationalisme te weerstaan? Kan hier een visie op de samenstelling en samenhang van China uit voortkomen, waarin allerlei vormen en maten van interne migranten en internationale migranten, etnische minderheden en religieuze groepen een plaats kunnen vinden in een dynamische, inclusieve en open visie op de Chinese natie?

China antropologie bestudeert dus niet alleen de globalisering van China in het buitenland, maar ook de globalisering van China van binnenuit. China wordt snel het leidende wereldstedelijke centrum van Oost-Azië, en daarmee wordt de Chinese samenleving en cultuur steeds meer dan alleen maar Chinees. In stedelijke gebieden met tientallen miljoenen mensen, zoals Guangzhou-Shenzhen of Shanghai-Suzhou-Hangzhou ontstaat op dit moment een nieuw gecreëerd China uit de wisselwerking tussen vele Han-Chinese groepen, inheemse minderheden en buitenlandse bezoekers en bewoners. Dit maakt ook een vernieuwde integratie van de China antropologie in de antropologieën van andere Oost- en Zuidoost-Aziatische landen relevanter dan ooit. De nieuwe levenswijzen en consumptiepatronen in de Chinese steden hebben steeds meer gemeen

met die in steden in Zuid-Korea, Japan, Taiwan, Hongkong en Zuidoost-Azië. In tegenstelling tot twintig jaar geleden, kunnen antropologen China niet langer meer bestuderen alsof het niets te maken heeft met de regio waar het deel van uitmaakt.

Continuïteit en verandering in de antropologie van China

China antropologie zal stevig verankerd moeten blijven in etnografisch werk in China zelf, maar zal zich ook steeds meer buiten haar grenzen moeten wagen. China is steeds meer een mondiale beschaving en een beschavingsproject waaraan zowel Chinezen als niet-Chinezen deelnemen. Door dit te bestuderen zullen antropologen dit project kunnen vergelijken met gelijksoortige projecten elders, zoals in India, Europa, de Verenigde Staten of de islamitische wereld. Op deze manier kan de nieuwe China antropologie niet alleen helpen nieuw leven te blazen in wat Peter van der Veer een expliciet vergelijkende sociologie binnen de antropologie noemt¹⁰, maar zal het ook in staat zijn om een eigen geluid te laten horen in de grotere debatten over de nieuwe en oude supermachten van de eenentwintigste eeuw. Dit is naar mijn mening net zo belangrijk als de verdere integratie van de antropologie van China binnen de antropologische discipline zelf. Gemakkelijke antwoorden op de vraag wat de essentiële kenmerken van de Chinese cultuur zijn, vinden nog steeds gretig aftrek. Ik beschouw het als een van de belangrijkste taken van de antropologie om dergelijke generalisaties over geselecteerde stukjes en brokjes van een bepaalde cultuur te ontmaskeren. De kracht van de antropologie is van oudsher het vermogen te laten zien hoe lokale systemen van betekenisgeving in wisselwerking treden met de beperkingen en mogelijkheden die de bredere sociale en politieke omgeving biedt. Dit stelt ons in staat uit te leggen waar vaak heel verschillende reacties op mondiale processen vandaan komen. Wanneer we dit traditioneel sterke punt koppelen aan een nieuwe bereidheid om in onze analyse globaliseringprocessen en een vergelijkende sociologie en langetermijnperspectief te betrekken, denk ik dat de antropologie van China haar bijdrage aan debatten zowel binnen als buiten de eigen discipline met vertrouwen tegemoet kan zien.

Het is de gewoonte dat een oratie met een dankwoord wordt afgesloten, wat ik hier met groot genoegen doe. Ik wil uiteraard op de allereerste plaats mijn vrouw Alka Shah en mijn zoons Thomas en Michael bedanken dat ze me blijven toestaan zo koppig en zo lang aan iets merkwaardigs en esoterisch te werken als de antropologie van China, waarbij ik ook nog eens zonder duidelijke reden vaak lang van huis weg zeg te moeten zijn. Ook wil ik mijn familie bedanken dat ze al jaren geleden opgehouden zijn grapjes te maken over de zin en onzin van antropologie en China studies. Hoewel ze hier niet persoonlijk aanwezig kunnen zijn, sta ik voor altijd in het krijt bij mijn begeleiders en mentors, Hans Vermeulen en Gregor Benton in een grijs verleden in Amsterdam en, in een maar iets minder grijs verleden, John Gumperz en Nelson Graburn in Berkeley. Zonder hun aansporing en ondersteuning had ik hier nu niet gestaan.

Ik heb eerst hier in Leiden, daarna in Oxford en nu weer in Leiden met heel veel mensen samengewerkt, en heb daarbij heel veel vrienden en, verrassend genoeg, maar heel weinig vijanden gemaakt. Ik heb in al die jaren ook honderden studenten begeleid. Van allemaal heb ik iets geleerd.

En dat hoop ik hier nog lang te blijven doen.

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 Maurice Freedman, "A Chinese Phase in Social Anthropology." *The Study of Chinese Society: Essays by Maurice Freedman*, Stanford: Stanford University Press, pp. 380-397 (1979).
- 2 Marshall Sahlins, "What is Anthropological Enlightenment? Some Lessons of the Twentieth Century." *Annual Review of Anthropology* 28: i-xxiii (1999).
- 3 Frank N. Pieke, "The Genealogical Mentality in Modern China." *The Journal of Asian Studies* 62(1): 101-128 (2003).
- 4 Frank N. Pieke, "*The Good Communist: Elite Training and State Building in Today's China*." Cambridge: Cambridge University Press (2009).
- 5 Arjun Appadurai, "Grassroots Globalization and the Research Imagination." *Public Culture* 12(1): 1-19 (2000).
- 6 Ulf Hannerz, "The World in Creolisation." *Africa* 57: 546-559 (1987).
- 7 Frank N. Pieke, "*Transnational Chinese: Fujianese Migrants in Europe*." Stanford: Stanford University Press (first author with Pál Nyíri, Mette Thunø and Antonella Ciccagno, 2004).
- 8 Frank N. Pieke and Biao Xiang, "Legality and Labor: Chinese Migratory Workers in Britain." *Encounters* 3: 15-38 (2010).
- 9 Frank N. Pieke, "Immigrant China." In Frank N. Pieke and Elena Barabantseva (eds), *Old and New Diversities in Contemporary China*. Special issue of *Modern China* 38(1): 40-77 (2012).
- 10 Peter van der Veer, "The Comparative Sociology of India and China." *Social Anthropology* 17(1): 90-108 (2009).

PROF.DR. FRANK N. PIEKE

Frank Pieke (1957) studeerde culturele antropologie aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Californië, Berkeley. In 1992 promoveerde hij in Berkeley op het proefschrift *The Ordinary and the Extraordinary: An Anthropological Study of Chinese Reform and Political Protest*. Van 1986 tot 1995 was hij universitair docent in de antropologie en sociologie van China aan de Universiteit van Leiden en tussen 1995 en 2010 universitair docent in the modern Politics and Society of China en fellow van St Cross College aan de Universiteit van Oxford. In Oxford was hij onder andere de oprichter en directeur van het universitaire China Centre, directeur van het door de Britse overheid gefinancierde British Inter-University China Centre en Vice-Master van St Cross College. In juli 2010 werd hij benoemd tot hoogleraar modern China studies aan de Universiteit van Leiden. Zijn onderzoek richt zich op de antropologie van het Chinese bestuur en politiek, internationale migratie van en naar China en globalisering, etniciteit en diversiteit in China en Europa. Zijn meest recente boek is *The Good Communist: Elite Training and State Building in Today's China* (Cambridge University Press, 2009).

Universiteit Leiden